

İNSAN DÜNYASININ DÖNGÜLERİ

PETER TURCHIN VE SERGEY NEFEDOV

ÇEVİREN
Ş. ERDEM TÜRKÖZÜ

PETER V. TURCHIN

Rus asıllı ABD'li antropolog, karmaşıklık bilimci ve evrim biyoloğu (d. 1957). Lisans eğitimini 1975 yılında Moskova Devlet Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra, 1985 yılında Duke Üniversitesi'nde ekoloji ve evrimsel biyoloji alanında doktora yapmıştır. Connecticut Üniversitesi'nde biyoloji, antropoloji, ekoloji ve matematik bölümlerinde dersler vermektedir. Uzun vadeli toplumsal süreçlerin ve nüfusa bağlı hareketlerin matematik ve istatistik kullanılarak modellenmesine dayanan *kliodinamik* disiplininin kurucularından ve en önde gelen isimlerinden biridir. Disiplinlerarası çalışan Turchin'in çalışmaları, toplumsal ve kültürel evrimin ve kalabalık insan nüfuslarında işbirliğinin ve çatışmanın dinamiklerine ve toplumsal değişimin öngörülebilirliği meselelerine eğilmekte olup insan dünyasındaki istatistiksel düzenlilikleri keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Başlıca eserleri: *Ultrasociety: End Times: Elites, Counter-Elites and the Path of Political Disintegration* (2023), *How 10,000 Years of War Made Humans the Greatest Cooperators on Earth* (2016), *War and Peace and War: The Rise and Fall of Empires* (2006), *Historical Dynamics: Why States Rise and Fall* (2003).

SERGEY A. NEFEDOV

Rus tarihçi, matematikçi ve sosyal bilimci (d. 1951). Lisans eğitimini 1975 yılında Ural Devlet Üniversitesi'nde tamamladı. Rusya Bilimler Akademisi'nde baş araştırmacı olup Ural Devlet Üniversitesi'nde dersler vermektedir. Tarihsel süreçlerin matematik ve istatistik kullanılarak çözümlenmesi konusunda yaptığı çığır açıcı çalışmalarla tanınan Nefedov, özellikle tarihsel sosyolojinin büyük ölçekli yapısal değişimlerine dair kuramsal modeller geliştirmiştir. Toplumsal ve iktisadi döngülerin tarihsel dinamiklerini inceleyen çalışmalarında tarım toplumlarının uzun vadeli iktisadi ve demografik döngülerinin ve özellikle Rusya ve Avrupa tarihindeki siyasal ve ekonomik krizlerin anlaşılması hususunda önemli katkılarda bulunmuştur. Başlıca eserleri: *Demographic Cycles and Social Revolutions* (2007), *Crises and Demographic Catastrophes in Russian History* (2005), *Population and Socio-Economic Dynamics in Ancient Societies* (2003), *Study on the Causes of Social Revolutions in the Agrarian Societies* (1991).

S. ERDEM TÜRKÖZÜ

Ankara’da doğdu (1972). 1996’da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nden, 2001 yılında aynı üniversitenin Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programından mezun oldu. Hâlen siyaset bilimi “doktora terk”. İyi yazamadığını fark ettiği lisans yıllarında çeviri yapmaya başladı. Çeviride karar kılmadan önce birkaç işe girip çıktı. 2014’ten bu yana sadece çeviri yapıyor.

Başlıca çevirileri: Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (2023) Robin Walz, *Modernizm* (2023); Mary Kaldor, *Yeni ve Eski Savaşlar* (2023); Bruce Haddock, *Siyasi Düşüncenin Tarihi* (2023), W. Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı* (2019); Natalia M. Belting, *Dünyadan Kedi Masalları* (2019); Cas Mudde, *Cristobal Rovira Kaltwasser, Popülizm: Kısa Bir Giriş* (2019); William H. McNeill, *Avrupa’nın Bozkır Sınırları & Osmanlı’nın Batıdaki İlerleyişi Neden Durdu?* (2017); Tom Burns, *Psikiyatri: Kısa Bir Giriş* (2015); Ilan Pappé, *İsrail Hakkında On Mit* (2018); John Alexander Armstrong, *Milliyetçilikten Önce Milletler* (2018); Cas Mudde, *Günümüzde Aşırı Sağ* (2022), Walter Scheidel, *Büyük Düzleyici* (2023).

İÇİNDEKİLER

ÖLÇÜ BİRİMLERİ VE KISALTMALAR	13
TEŞEKKÜR	15
I	
GİRİŞ: KURAMSAL ARKA PLAN	17
1.1. Nüfus Döngüleri Hakkındaki Fikirlerin Gelişimi	17
1.2. Uzun Vadeli Döngülerin Sentetik Kuramı	24
1.3. Çeşitlemeler ve Uzantılar	47
1.4. Empirik Yaklaşımlar	59
2	
ORTAÇAĞ İNGİLTERESİ: PLANTAGENET DÖNGÜSÜ (1150-1485)	67
2.1 Döngüye Genel Bakış	67
2.2 Genişleme Aşaması (1150-1260)	83
2.3. Stagflasyon (1260-1315)	86
2.4. Kriz (1315-1400)	100
2.5. Buhran (1400-1485)	116
2.6. Sonuç	127
3	
ERKEN MODERN İNGİLTERE: TUDOR-STUART DÖNGÜSÜ (1485-1730)	131
3.1. Döngüye Genel Bakış	131
3.2 Genişleme (1485-1580)	139
3.3. Stagflasyon (1580-1640)	144
3.4. Kriz (1640-60)	153
3.5. Buhran (1660-1730)	158
3.6 Sonuç	166

	4	
ORTAÇAĞ FRANSASI: CAPET DÖNGÜSÜ		171
(1150-1450)		
4.1. Döngüye Genel Bakış		171
4.2. Genişleme (1150-1250)		177
4.3. Stagflasyon (1250-1315)		180
4.4. Kriz (1315-65)		186
4.5. Buhran (1365-1450)		196
4.6. Sonuç: “Mükemmele Yakın Çok Uzun Vadeli Döngü”		213

	5	
ERKEN MODERN FRANSA: VALOİS DÖNGÜSÜ		216
(1450-1660)		
5.1 Genel Bakış		216
5.2 Genişleme (1450-1520)		221
5.3 Stagflasyon (1520-70)		224
5.4. Kriz (1570-1600)		231
5.5. Örnek Olay İncelemesi: Norman Soyluları		235
5.6. Buhran (1600-1660)		253
5.7 Sonuç		259

	6	
ROMA: CUMHURİYET DÖNGÜSÜ		261
(MÖ. 350-30)		
6.1 Döngüye Genel Bakış		261
6.2. Alışılmış Dışında Uzun Bir Genişleme (MÖ. 350-180)		274
6.3. Stagflasyon (MÖ. 180-130)		279
6.4. Geç Cumhuriyet Krizi (MÖ. 130-30)		297
6.5. Dağılma Eğiliminin Sonu		303
6.6. Sonuç		307

	7	
ROMA: PRİNCİPATUS DÖNGÜSÜ		310
(MÖ. 30-MS. 285)		
7.1. Döngüye Genel Bakış		310
7. 2. Genişleme (MÖ. 27-MS. 96)		328
7.3. Stagflasyon (MS. 96-165)		335
7.4. Kriz (MS. 165-97)		342
7.5. Buhran (MS. 197-285)		347
7.6. Sonuç		349

	8	
RUSYA: MOSKOVA KNEZLİĞİ DÖNGÜSÜ		351
(1460-1620)		
8.1. 15. Yüzyıl Krizi		351
8.2. Genişleme (1460-1530)		353
8.3. Stagflasyon (1530-65)		356
8.4. Kriz (1565-1615)		367
8.5. Sonuç		376
	9	
RUSYA: ROMANOV DÖNGÜSÜ		379
(1620-1922)		
9.1 Genişleme (1620-1800)		379
9.2. Stagflasyon (1800-1905)		396
9.3 Kriz (1905-22)		413
9.4. Sonuç		430
	10	
GENEL SONUÇLAR		435
10.1. Nüfus Sayıları		435
10.2. Seçkinlerin Dinamikleri		437
10.3. Devlet		439
10.4. Toplumsal-Siyasî İstikrarsızlık		441
10.5. Tarihsel Dinamiklerin Genel Yasaları Var mıdır?		447
	KAYNAKÇA	452
	DİZİN	491

I GİRİŞ: KURAMSAL ARKA PLAN

1.1. Nüfus Döngüleri Hakkındaki Fikirlerin Gelişimi

Modern nüfus dinamikleri bilimi, 1798 yılında Thomas Robert Malthus'un *An Essay on the Principle of Population* [Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme] adlı kitabının yayımlanmasıyla başlar. Malthus, nüfus geçim kaynaklarının ötesinde arttığında, gıda fiyatlarının arttığına, reel ücretlerin düştüğüne ve özellikle yoksul tabakalar arasında kişi başına tüketimin azaldığına dikkat çekti. Genellikle kıtlık, veba ve savaşın eşlik ettiği iktisadî sıkıntı, üremenin azalmasına ve ölüm oranlarının artmasına yol açarak nüfus artışının yavaşlamasına –hatta azalmasına– neden olur ve bu da geçim araçlarının “arayı kapatmasına” olanak tanır. Yeniden üretim üzerindeki kısıtlamalar gevşer ve nüfus artışı yeniden başlar, bu da sonunda başka bir geçim krizine yol açar. Böylece, nüfusun doğal artış eğilimi ile gıdanın erişilebilirliğinin getirdiği sınırlamalar arasındaki çatışma, nüfusun [iki uç arasında] salınmasına neden olur. Malthus'un kuramı David Ricardo tarafından azalan getiri ve rant kuramlarıyla genişletilmiş ve daha da geliştirilmiştir (Ricardo 1817).

Malthuşçu sava göre, nüfusun salınımına, başta gıda fiyatları olmak üzere bazı iktisadî değişkenlerdeki sistematik değişimler eşlik etmelidir. Neyse ki fiyatlara ilişkin veriler tarihsel kaynaklarda oldukça boldur ve çok uzun süreli fiyat dalgalanmalarını belgeleyen zaman dizileri oluşturmak olanaklıdır. Fiyat eğilimlerine ilişkin derlemeler 16. yüzyıl gibi erken bir dönemde ortaya çıkmış görünüyorlar. Örneğin Rug-

giero Romano (1967), Jacopo Stainero tarafından 1595 yılında Venedik'te yayımlanan *La Patria del Friuli Restaurata*'nın [*Restore Edilen Friuli'nin Anavatanı*] bir ekinde 1500 ile 1593 yılları arasındaki tahıl fiyatlarına ilişkin bir zaman dizisinin yer aldığını bildiriyor. Thorold Rogers (1862) Ortaçağ ve erken modern İngiltere'deki fiyatlara ilişkin verileri tarihçilerin için erişilebilir hâle getirmiştir. 1930'lara geldiğinde elimizdeki empirik malzeme, Avrupa'da fiyatların 1200 ile 1900 yılları arasında çok yavaş bir dizi dalgalanmadan geçtiğini açıkça ortaya koyacak kadar birikmiştir (Simiand 1932, Griziotti-Kretschmann 1935, Abel 1980).

Bu konuda en önemli ve en kalıcı katkı ise Wilhelm Abel'in ilk Almanca baskısı 1935 yılında yayımlanmış *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur* [Tarımsal Krizler ve Tarım Ekonomisi] adlı eseridir. Abel, 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Batı ve Orta Avrupa'daki fiyatlar, ücretler, kiralar ve nüfus hareketleri hakkında zaman dizisi bilgileri içeren zengin bir veri kümesi derleyerek çalışmasının empirik öneminin bugüne kadar yüksek kalmasını sağladı. Ortaya çıkan en çarpıcı örüntü, tahıl fiyatlarının (gram gümüş cinsinden ifade edilen) dalgalı hareketiydi. Üç dalga ya da “uzun vadeli eğilim” söz konusuydu (Abel 1980:1):

1. 13. yüzyılda ve 14. yüzyılın başlarında yukarı doğru bir hareket, ardından Ortaçağın sonlarında bir düşüş.
2. 16. yüzyılda bir başka yükseliş, ardından 17. yüzyılda bir düşüş ya da görünürde denge (ülkeye bağlı olarak).
3. 18. yüzyılda üçüncü bir artış, ardından 19. yüzyılda düzensiz dalgalanmalar ve sonunda 20. yüzyılın başlarında asgariye yakınsama.

20. yüzyılda bir başka (son 1000 yılda dördüncü) fiyat enflasyonu dönemine tanıklık etti (Fischer 1996).

Abel, gözlemlenen örüntülere dayanarak, para dolaşımındaki dalgalanmaların tahıl fiyatlarındaki uzun vadeli eğilimleri yeterince açıklayamadığını ileri sürdü. Buna karşın, nüfus aşağı yukarı gıda fiyatlarıyla aynı yönde ve ücretlerle ters

orantılı olarak hareket etmişti (Abel 1980: 292-93). Abel, Malthusçu-Ricardocu kuramın, verileri monetarist kuramdan daha iyi açıkladığı sonucuna vardı. Dahası, Malthusçu-Ricardocu kuram, artan nüfusun spesifik bir servet artışıyla sonuçlanacağını öngörüyordu. Önce kiralalar yükselecek, tahıl fiyatları kiralaların gerisinde kalacak, sanayi mallarının fiyatları tahıl fiyatlarının gerisinde kalacak ve işçi ücretleri geriden gelecekti. Kanıtlar (19. yüzyılda tüm sistem dramatik bir şekilde değişene kadar) durumun tam olarak bu olduğunu gösterdi.

Abel'in vardığı sonuçlar kısa sürede diğer tarihçiler tarafından da desteklendi ve genişletildi; bu konuda en etkili katkılar İngiltere'den Michael Postan ve Fransa'dan Emmanuel Le Roy Ladurie tarafından yapıldı. Postan 1950'de yaptığı bir konuşmada, Ortaçağdaki uzun vadeli fiyat hareketlerinin monetarist açıklamasını reddetti ve demografik etmenin önceliğini kesin bir dille savundu (Hilton 1985). Le Roy Ladurie, Malthus'un daha da tutarlı bir takipçisiydi. İlk kez 1966 yılında Fransızca olarak yayımlanan *The Peasants of Languedoc* [Languedoc Köylüleri] adlı eserinde, Güney Fransa'nın 15. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın başına kadar süren büyük bir tarım döngüsünden geçtiğini ileri sürdü (Le Roy Ladurie 1974: 289). Le Roy Ladurie döngünün toplumsal ve siyasî yönlerini tamamen göz ardı etmemiş olsa da döngünün altında yatan nedenlere ilişkin açıklaması kesin bir şekilde Malthusçuydu. 1973 yılında yaptığı bir konuşmada, "tarihin itici gücünü sınıf mücadelesinde değil, ekonomide, toplumsal ilişkilerde ve daha da temelde biyolojik gerçeklerde aramalıyız" diyordu (aktaran Hilton 1985: 4).

Böylesine radikal bir Malthusçu tutum, Marksist gelenek içinde çalışan akademisyenlerin tepkisini çekmekten başka bir işe yaramadı. Bazı Marksist tarihçiler 1350'den 1450'ye kadar süren şiddetli ve uzun süreli nüfus düşüşü gerçeğinden şüphe duyarken (Kosminsky 1956), diğerleri bunu kabul etmişler ancak "feodalizmin krizi" olarak açıklamayı tercih etmişlerdi. Maurice Dobb, ilk kez 1946 yılında yayımlanan etkili bir kita-